

Domokos Pál Péter testamentuma¹

Két esztendővel ezelőtt – Domokos Pál Péter távozásakor – okkal mondhatta Halász Péter: „Gyászolni kellene a városnak, az országnak s minden helynek, ahol csak magyar él e földön. Mert olyan emberrel lettünk kevesebben, akinek ez a szó, ez a fogalom: magyarság, a mindenséget jelentette”.

De a sírás rendeltetett ideje már elmúlt. Mostmár háládatos szívvel emlékezünk – magyarok a világ minden részéről – Domokos Pál Péter születésének évfordulóján: mennyi próbált, igaz embert, példaembert adott a XX. század elején indult, mostmár végképp behajózott nagy nemzedék is a magyarságnak. Nemcsak itthon, a megmaradt kis hazában, nemcsak a világirodalom magasába emelkedett írókat, művészeket, de a kisebbségbe rekesztetteknél és a szétszórtságban élőknél is, írókat, tudósokat, a történelemben, s már-már a legendába nőtt embereket.

Így Domokos Pál Péter is.

Domokos Pál Péter zenekutatóként, néprajzusként, nyelvészként, történészként – kisebbségi írástudóként – hatalmas örökséget hagyott ránk. De nagyságát nem lehet csak a tudomány felől közelítve mérni: nemcsak tudományos munkásságával, de cselekvő emberségével is példát adott. A magyar falukutatónak itthon is gyakorta csendőr kísérte a nyomát, Domokos Pál Péter pedig idegen országban írta a magyar népkutatás leghősiesebb – igen, leghősiesebb – fejezetét, mint már Szabó T. Attila s Balogh Edgár is mondta. Ő csakugyan vándorapostolként, XX. századi Julianusként járta a moldvai falvakat, tanulmányozta és mutatta fel a legárvább, legveszélyeztetettebb magyar népcsoport életét. Amelynek – az 1950-es évek legelejét kivéve – soha nem volt anyanyelvi iskolája. Templomaikban – legalább is Románia megalakulásától kezdve – nem prédikáltak magyarul.

Domokos Pál Péternek már a bölcsője körül legendás fények villódtak. Csíksországban, Csíksomlyón született, századunk első évében, a történelmi Magyarországon legkeletibb szegletében, ahol már Szent István törvénye alapján építették az első, Péter és Pál apostolról elnevezett templomot. Csíksomlyón kezdte iskoláit, ott, ahol a pünkösdi búcsún a székelység legkeletibb csoportjai, sőt a határontúli csángó magyarság találkozott, már 1567 óta.

Nemcsak népe évezredes múltjából kapott sugallatokat, de szűkebb családjától is. Édesapja parasztemberként kezdett ácsmunkába – akárcsak korábban a szatmári Móricz Bálint, Móricz Zsigmond édesapja –, házakat, iskolákat, plébániákat épített; édesanyjától – kitől később számos népdalt is feljegyzett – már a bölcsőjében is a legrégebbi dallamokat hallotta. A munkával kisfiú korától eljegyeztetett. Hatan voltak testvérek. Nyolc hold sovány földből csak kemény munkával lehetett megélni a népes családnak.

A hat gyermek közül ketten tanítói oklevelet is szereztek a csíksomlyói tanítóképzőben. Domokos Pál Péter 1919-ben, jeles minősítésűt. El is indult a néptanítószág meglehetősen szürkének ígérkező útján: esztendeig Csíkkarcfalván volt helyettes tanító, majd Dél-Erdélybe, Vulkánba került, a Rimamurányi és Salgótarjáni Bányatársaság iskolájába. A társulati iskolának nagy előnye volt: megegyeszer annyit fizetett, mint az állami iskolák, s a tanító kántori jövedelmet is élvezhetett. Anyagi szempontból ez a két esztendő volt Domokos Pál Péter életében a legígéretesebb. Innen hívták be a

¹ Az 1994. június 30-án, a Pesti Vigadóban elhangzott előadás szerkesztett szövege.

szászvárosi 92. gyalogezredbe. Akkor még egy szót sem tudott románul. Esztendő múlva azonban már hadnagyi vizsgát tett Craiovában. Természetesen románul.

Katonaidejének azonban nem ez volt a legnagyobb eredménye. Ez csak jelezte: sikeresen veszi akár a legnagyobb akadályokat is; rátermettségében még az irigység sem találhat hibát. Ha visszamegy Vulkánba, sikeres ember, vagyonosodó tanító lehet. De a katonai gyakorlatokon benne más gondolat ébredt: nem, nem megy vissza Vulkánba. Neki nagyobb tennivalója van. Tovább kell tanulnia.

Útlevelet szerez, s Budapestre megy. Ösztöndíj nélkül, lakás nélkül, mindennemű anyagi háttér nélkül iratkozott be a polgári iskolai tanárképzőbe: matematika- fizika- kémia főszakra. Mellékszakként az éneket és a zenét választotta. A szükséges koronákat óraadással és templomokban való orgonálással teremtette elő – de az oklevelet megszerelte. S indult haza azonnal, Csíkba.

A csíksomlyói képző akkor már Csíkszeredába települt át, a 25 esztendőes fiatalember ott kapott segédtanári alkalmazást. A parányi város iskolái nagy múltra emlékezhetnek: a korábbi századokban passió játékokkal, iskoladramákkal, minisztériumjátékokkal gazdagították a magyar művelődést, felnevelték – többek között – Gábor Áront, az ágyúöntőt, s útnak indították Nagy Imrét, a festőt.

A fiatal segédtanárnak bőséges munkaalkalmat adott a katolikus tanítóképző. Heti ötven órában tanított, hétfő reggel 8-tól szombat délután 6-ig, mindennap – a napi egy óras ebédszünetet kivéve – matematikát, fizikát, kémiát, s főként éneket és zenét. De ez csak az iskolai munkáját jelentette, ezenkívül vezette a csíkszeredai dal- és zeneegyletet, s a csíksomlyói énekkart. Látva a népi értékek pusztulását népművészeti kiállításokat szervezett, a székely népviselet felelevenítésére szöttes bálokat rendezett. Ünnepeken maga is csizmát és harisnyát húzott s megrezdezte az *Ezer Székely leány* napot. Nemcsak a látvány volt gyönyörű – a színes, hosszú csíkos formák a virágszép csíki lányokon –, nemcsak a népművészet éltetését jelentették a szöttes bálók és a népművészeti kiállítások, de az eszmélkedés, a cselekvés első mocnáisait is jelezték a Trianon után ájultságban dermedő erdélyi tájon. Kacsó Sándor épp a szöttes bálók kapcsán vetette fel a székely önellátás gondolatát, az önszegély szükségességét. A cselekvés fontosságát sugallta a fiatal tanár, akár csak a nagyvilági körútjáról falujába visszatérő Balázs Ferenc, a mészki unitárius tiszteletes, s a falujában, Csíkszögödön gazdálkodó Nagy Imre, a festőművész, s a szövetkezetet szervező Kacsó Sándor, az író és szerkesztő. Az *Erdélyi Fiatalok* gyülekező nemzedékének is példát sugalltak.

Az ifjú tanár legfontosabb cselekedetének mégis a tanítóképző és a főgimnázium harminc fős énekkarának megszervezését és vezetését tudta. Az énekkarokat már kezdő tanítóként is fontosnak vélte, már Vulkánban két kórust szervezett: egyiket a gyermekekből, másikat a szülőkből. Csíkban különösen gazdag volt a dallamanyag, Bartók és Kodály első időben Csíksországon jegyezte fel a legtöbb népdalt. Bartók és Kodály gondolatát maga is vallotta: a magyar népdalt be kell vinni a hangversenytermekbe. Bérelt buszon járták a hétvégeken Csíksországon falvait: szombat este az egyik, vasárnap délelőtt a másik, vasárnap délután a harmadik faluban énekeltek. Volt Kodály-mű – a *Süket sógor* –, melyet előbb mutattak be Csíkszeredában, mint Pesten. Mert Kodály Zoltán minden kórusművét – saját kezével csomagolva és címezve – elküldte Domokos Pál Péternek. Később is, mikor már a kolozsvári Szent József Kollégium kórusát, s a kolozsvári Tanítóképzők Énekkarát szervezte.

Tanári munkáját csak három esztendeig folytathatta az ifjú Domokos Pál Péter. 1929-ben elbocsájtották a román hatóságok; nem ismerték el a magyar diplomáját. Munkanélküli lett hát; 28 esztendőes korában. De nem esett kétségbe. Éppen akkoriban olvasta: Bartók és Kodály már az egész magyar nyelvterületen végzett gyűjtést, csak Bákóba, s a Bákó környéki moldvai magyar falvakba nem jutottak még el. Az állását

vesztett ifjú tanár hívást érzett: talán neki kellene vállalni ezt a munkát. Kedves harmóniumát máris biciklire cserélte s indult Moldvába.

Megdöbentő kép fogadta. Csángókat addig ő is inkább csak a csíksomlyói búcsúban látott, egyeseket, kisebb csoportokat, most lakóhelyükön az egész közösséget. A kenyeret nem használták, a puliszka volt a mindennapi eledelük, orvos a legnagyobb településeken sem volt, papjaik magyarul nem is beszéltek. De azért a kárpátmedencei magyarságtól elzárva, más nyelvű, más kultúrájú, más vallási környezetben élve is őrizték ősi dalaikat és középkori szavaikat. Hitte: dallamaik felgyűjtésével nemcsak a magyarság, de az egész emberiség kultúrájának a gazdagodását is szolgálhatja.

Gazdagabb eredményt gyűjtőt talán még sohasem hozott: népdalokat indult gyűjteni s egy népcsoportot is felfedezett. Amely legalább a XIII. századtól kezdve él a Tatros, az Ojtoz mentén, az egykori Etelközben, őrizve nyelvét és hitét. Amely népről a korabeli magyarság – legnagyobb szellemeit kivéve – nem tudott semmit. Ismeretes a történet: mikor az első világháborúban a magyarok egyszer nagyobb létszámú katonai egységet ejtettek foglyul, a román katonák közül vagy százan kiálltak s magyarul szóltak: ők a román hadseregben szolgáltak ugyan, de hát ők magyarok... S a magyar katonatisztek közül senki sem volt, a parancsnokot is ideértve, aki akkor válaszolni tudott volna a „rejtély”-re.

Domokos Pál Péter moldvai útja ezt a lehetetlen állapotot kezdte megváltoztatni. Nemcsak a magyar népdal legősibb rétegeit találta meg, nemcsak az ötödik magyar zenei dialektust. Természetesen ez is óriási tett volt, a *Tavaszi szél vizet áraszt, s Sz' az erdő szélében* – a Nékosz indulót ennek a dallamára írta Jankovich Ferenc – talán most is ismeretlen lenne az ő gyűjtése nélkül. De ennél is sokkal nagyobb jelentőségű volt az, hogy egy népcsoportra s a várakozó feladatok egész sorára irányította a figyelmet.

Ez sem ment könnyen. Jó ideig hiába kopogtatott kéziratával különböző intézményekhez, lapokhoz és egyesületekhez, hiába volt még Bartók Béla ajánlása is, kiadására csak a csíkszeredai nyomdász, Péter Ferenc vállalkozott 1931-ben; ötszáz példányban, a somlyói nyomda betűivel. A nyomdát még Kájoni János alapította. De még az ötszáz példány sem került könyváruis forgalomba. Csak Kézdivásárhelyt volt elérhető – akkor már ott működött a tanítóképző –, a szerzőnél. Egyedül a Magyar Tudományos Akadémia vett át belőle 25 példányt. Gavallérosan fedezte a kiadás költségeit.

A végre megjelent könyv pesti visszhangja nagy volt – szinte minden jelentős folyóirat írt róla –, de Domokos Pál Péternek még jó ideig magának kellett megteremtieni a csángó-kutatáshoz a szükséges feltételeket; szegény tanárként, sokszor a nadrágszj további szorításával. Nem panaszkodott, örömmel tett mindent, hogy a magyarság e számkivetett csoportjáról minél többet megtudjon.

Második nagy csángó útjára 1933-ban került sor. Részben akkor is a balsors ösztönzéséből. Mikor első gyűjtőútjáról hazatért, lapot indított Csíkszeredán, a *Csiki Néplapot*. S Majláth Gusztáv püspök jóvoltából újra taníthatott az időközben Kézdivásárhelyre került képzőben. Ugyanazt csinálta, amit korábban Csíkszeredán: énekkart szervezett, szöttes bált rendezett, a népművészet továbbéltetésén dolgozott; önmegtartásra és cselekvésre buzdított. Voltaképpen ez bánthatta leginkább a román hatóságokat, mikor 1933-ban véglegesen eltűntek a tanítástól.

Újra állatalanságra ítélve, ismét a csángók közé indult. Most már egylovás, kóboros szekérrel, Lackó László egyetemi hallgató társaságában; szénába rejtett fonográffal és fényképező géppel. Két könyvecske lett eme út írásos eredménye (*Mert akkor az idő napkeletre fordul; és Adalékok Moldva történetéhez*). A fonográf hengerekről maga Bartók Béla jegyezte le a dallamokat.

A második gyűjtőútjáról hazatérő Domokos Pál Péter Pesten szerzett tanári oklevelével romániai iskolában már semmiképpen nem taníthatott, de mivel Erdélyben

Domokos Pál Péter Egyházaskozáron 1987-ben, Bece Antal, pusztinából való csángóval (Halász Péter felvétele)

zett kántori oklevele is volt, Gyergyó legnagyobb községe, Gyergyóalfalu meghívta kántornak. Itt is folytatta népművelő munkáját: pedagógus könyvtárát szervezett, pedagógiai tanfolyamot rendezett és gyermekkórus versenyeket. A magyar zenei élet legnagyobbjai figyeltek már munkájára: Bartók Béla és Kodály Zoltán. Kodály leveleivel is felkereste, Szabolcsi Bence többször meg is látogatta, együtt mentek a somlyói ferencesekhez.

Népművelői, pedagógiai munkájára egyháza legfelsőbb köreiből is felfigyeltek: 1936-ban a Katolikus Status pedagógiai titkári tisztére hívták meg. A munkára, a cselekvésre mostmár szélesebb tere nyílik s mindenütt jelen van, ahol csak lehet. Vezeti a katolikus tanítók önszegélyezési egyesületét és könyvtárát, állandó munkatársa az Erdélyi Iskolának, az Erdélyi Múzeumnak, az Erdélyi Tudósítónak, cikkeket ír az Ethnográfának és a Hitelnek. Székelyföldi útjain felfedezi a XVII. századbeli Kájonicsík-csobotfalvi kéziratot, Zemplén János énekeskönyvét s kiadta gróf Teleki József 1799-ben kelt leírását a Székelyföldről (*Útjegyzések*)

Zenei álmaihoz is hű maradt: énekkönyvet szerkeszt a katolikus elemi iskolák számára, a Szent József egyetemi kollégium diákjaiból kórust szervez. Többek között a *Jézus és a kufárok*at éneklük, s a *Magyarokhoz* című kánont. S ha Bartók hiába készült oly sokszor Moldvába, hát az Eucharisztikus Kongresszusra (1938) felhozott csángókat – Szabó Ferencet és feleségét, Magdó lányát és István fiát, Benedek Pétert és feleségét, meg egy kászoni asszonyt, Veres Istvánnét – elviszi Bartókhoz. Bartók szeretettel fogadta őket: az irányításával készült lemezeken ők énekelnek.

Mindezek alapján nevezte ki Márton Áron püspök Domokos Pál Pétert egyházmegei tanfelügyelővé. 1940. augusztus 15-én – tehát még a bécsi döntés előtt. Negyvenedik évében járt, férfikora delelőjén; most jöhetek volna az igazán termékeny esztendőik. Jött is néhány. A Magyarországhoz visszakapcsolt Kolozsvár tanítóképzőjének igazgatójává nevezték ki és rábízták Észak-Erdély iskolánkívüli népművelésének az irányítását. Néprajzból, kelet-európai történelemből doktorált, s – György Lajossal együtt szerkesztette – az *Erdélyi Iskolát*. A zenéhez rengeteg munkája közben is hű

maradt: megalakította a fiú- és leányképző diákjaiból a Kolozsvári Tanítóképzők Énekkarát, Nagy Istvánt, a kitűnő karmestert bízta meg a kórus vezetésével. Ez lett a megnövekedett Magyarország egyik legjobb kórusa. Kodály Zoltán rájuk bízta a *121. Genfi Zsoltár* bemutatását, s nekik írta *Balassi Bálint elfelejtett énekét*.

Nem sokáig tartottak szép lehetőségei. 1944. szeptember 18-án – az első menekülő vonattal – el kellett hagynia Kolozsvárt. Kezdődtek hányattatásainak újabb évtizedei. Előbb a Közoktatási Minisztériumba osztották be; a front mozgása következtében állástalanul maradt tanárok elhelyezése volt a feladata. A front közeledése elől a minisztérium is nyugatabbra költözött, előbb Szombathelyre, aztán Szentgotthárdra; majd a front átvonulása után visszatért Pestre. Előbb a közoktatási, majd a népjóléti minisztérium munkatársa. A hadirokkantak, hadiárvák és özvegyek keserves gondjával foglalkozott, míg el nem bocsájtották, 1949 karácsonya táján. Kenyér nélkül maradt; feleséggel és négy kicsi gyermekkel. Akkor ment le Szárászpusztára, Baranyába, gazdálkodni. A földet korábban, íróként kapta. Nem volt számára idegen a paraszti munka; apja csíki parcelláin már gyermekkorában ismerkedett vele. A hajnal már a mezőn találta, s csak sötétedés után ment haza. Beszorgáltatta pontosan az előírtakat, s a Budán maradt családjának küldte haza a szükséges élelmet.

Nemcsak családja megélhetéséért ment Szárászpusztára, nem is csak azért, mert a népjóléti minisztériumból elbocsájtották, de azért is – s talán főként azért –, hogy legyen aki Moldvából Szárászpusztára, Mekényesre és Egyházaskozárra települt több mint 100 család csángónak meghallja panaszát és próbálja igazítani sorsukat. Olyasmi volt az ő szántás-vetése, mint a festő Nagy Imre gazdálkodása Csikzsögödön: a szenvedő embertársak segítése. Próbálta a sors kerekét az igazság felé fordítani. Nem lett hűtlen zenei küldetéséhez sem: ünnepeken, esős, havas, földműves munkára alkalmatlan napokon gyűjtötte a telepések dalait – minden családot névszerint ismert –, s cikkeket írt a *Zenei Szemlébe*. Könyv is jelent meg ekkori gyűjtéséből: a *Csángó népzene* három kötete (1956., 1961., 1991.), Rajeczky Benjámín közreműködésével.

A diktatúrának azonban itt is gyantús lett a magyar kultúra fáradhatatlan munkása. Az Államvédelmi Hatóság letartóztatta. Meg akarja döntení – mondták – a népi demokratikus rendszert. Szárászpusztán akkor 36 ház volt; posta nélkül, telefon nélkül. Két hét után elengedték: ne kerüljön a szemük elé.

Két és fél esztendő után tehát újra feljött Budapestre. S a fővárosban tovább folytatódtott kálváriája. Ötven helyen keresett munkát, míg végül a csepeli kislakásépítőknél „megtűrték”, hogy hordja a téglát és a maltert. Fél év után Kunszentmiklós határában, a Duna-Tiszaközi öntöző vállalatnál ásta a számozott köveket a földbe, segédmunkásként, jó felesztendeig. Mikor ez a vállalat megszűnt, újra Budapesten keresett munkát, a tanügyben; a IV. kerületben. Kapott is, a Viola utcai általános iskolában. Innen kezdődően valamelyest újra igazodott a sorsa. Innen került a József Attila Gimnáziumba, majd a Kaffka Margit Gimnáziumba. Innen nyugdíjazták hatvan éves korában.

Szabolcsi Bence segíteni szeretett volna rajta. Levelet írt a művelődési minisztérium zenei osztályának: Domokos Pál Péter a hazai zene- és irodalomtudomány kiemelkedő kutatója, „alapvető jellegű tudományos eredményekkel gazdagította a magyar zenetörténetet, irodalomtörténetet, művelődéstörténetet és nyelvtudományt”; munkássága továbbra is nélkülözhetetlen a magyar zene és irodalomtörténet kutatása terén. Javasolta, hogy a tervezett Zenetudományi Intézet létrejötte esetén tudományos munkatársként alkalmazzák. A Zenetudományi Intézet hamarosan létre is jött, de Domokos Pál Pétert nem alkalmazták.

Szándékosan csak hányattatása pusztá tényeit jegyeztük férfikora eme húsz esztendejéből. Ennyi mellőzés, ennyi bántás akár elkeseredetté, véglegesen lemondóvá is tehetné volna. Magába zárkózó morc öregemberré válhatott volna. Nem így történt. A viszonylag korai nyugdíjazást, a hivatalosság tartózkodását, ha kesernyésen is, tudo-

Domokos Pál Péter Magyarországon tanuló csángó diákok között, 1990 karácsonyán (Csoma Gergely felvétele)

másul vette, s – dolgozott tovább. Ha lehet, még nagyobb elszántsággal. Vigasztalta is magát: eddig a kenyérkereset annyira lekötötte, hogy csak gyűjthetett. Gyermekei felnőttek, minden idejét az összegezésre fordíthatja. Most kezdődhet voltaképpen az igazi élete.

S így is volt: bármihez nyúlt, mindig megtalálta, amit keresett. S nemcsak megtalálta, de egyre inkább közzé is tehetette. Nyugdíjazása után viszonylag nyugalmas alkotó korszak nyílt az életében. Bár sérelmei továbbra is voltak – még 1968-ban is házi őrizetbe vették, a Gellért sörözőben tartott székelytalálkozók miatt, még 1977-ben is óvták: ne szorgalmazza annyira a csángó ügyet –, de a csángó ügyben, a magyar művelődés ügyében nem ismert fáradtságot, nem ismert hátrálást. Túl a 60. évén is újabb és újabb feladatokat keresett; köveket hordott a magyar kultúra templomának építéséhez. Ha azt olvasta, hogy a magyar zenetörténet feltárt anyagából szinte teljesen hiányzik a XVIII. század hangszeres zenéje, hogy „aranyat ér minden kottafej, mely a század sötétjében megcsillan”, – ő máris felderítő, kutató munkába kezdett. Mert hát – gondolta – „miért hallgatna az a nép egy teljes évszázadon keresztül, amely a későbbi évszázadokban bőséges anyagot szolgáltatott?” Kutató munkájának eredményeként 1978-ban megjelent a *Hangszeres magyar tánczene a XVIII. században*; 247 táncdallammal; köztük nagyszombati, pozsonyi, trencsényi magyar táncdallamokkal. Csakugyan aranyat érőn.

Domokos Pál Péter nemcsak a csángók zenei kincsét vette számba, nemcsak a csángók jelen életét kutatta, de a moldvai utak után azonnal kutatni kezdte a csángók történetét is. A Kájoni-féle csíkcsobotfalvi kézírattól kezdve bármi magyar népzenei, néprajzi, történelmi, irodalmi vonatkozású anyag került a szeme elé, azt megszerezte és lehetőleg közkinccsé is tette. Nyugdíjasan már külföldi utakra is egyre több lehetősége nyílt; Bécsben, Párizsban és Rómában is kutatott. Párizsban egy 1307-ből származott írást fényképeztetett és hozott haza; egy névtelen dominikánus szerzetes írta

Magyarországról. Rómából, a pápai levéltárból Róbert esztergomi érseknek és pápai legátusnak a dominikánusok magyarországi főnökéhez írott három, 1227-es levelét hozta, amelyek a milkovi püspök felszenteléséről, a kun nép megkereszteléséről szólnak. Ennek a történeti kutató munkának – ahogy ő mondta – szinte csak a „melléktermékét” adta ki az „...*édes hazámnak akartam szolgálni*” (1979) című, 1518 oldalas könyvben, amely összefoglalja a moldvai csángók történetét, bemutatja Kájoni János életútját, közli Kájoni *Cantionale Catholicum* című munkáját. Ennek előszavában találta a szívének oly kedves mondatot: „Édes hazámnak akartam szolgálni...” Boldog volt, hogy rátalált: ő is ezt akarta egész életében. „...ez az, ezért vagyunk, ezért élünk! – vallotta –. Az egyéni ember jelentéktelen. A közösség, a közös munka lehet mindenkinek az életcélja.”

Csángó ügyben, népe ügyében még estéjéhez közeledőn sem ismert fáradtságot. Lakása nyitva volt mindenki előtt, aki csángó ügyben érdeklődött, talán csak Kós Károly, Fábry Zoltán és Veres Péter házában fordult meg annyi ember, a világ négy égtájáról, mint nála; tanárok, diákok, papok, írók, énekesek, a művelődés idősebb és fiatalabb munkásai. Vitték hozzá a panaszt és hozták tőle a reményt. A múltó évekkel úgy szaporodtak körülötte az önkéntes tanítványok, mint az óriási öreg tölgy körül a magoncok. Mindenüvé elment, ahová hívták, művelődési házakba, iskolákba, klubokba, színpadokra, hogy a csángók életéről beszélhessen és tapasztalatait tovább adhasa. Nemcsak itthon kelt útra szinte hetente, de kész volt a más országokba való utazásokra is. Már 82 éves volt, mikor Kassára ment, hogy a Parázs nevű színjátszó csoport tagjainak a csángókról előadást tartson s 84 éves, mikor nyugat-európai előadó körútra indult, s a párizsi és a római titkos levéltárban kutatott. Még a pápát is tudósította a csángó magyarok szomorú sorsáról. Elküldte a könyvét – „... *Édes hazámat akartam szolgálni*” –, s egyidejűleg egy olasz nyelvű levelet is: ne bántsák a csángó magyarok anyanyelvét, mérsékelje papjait a szentatya, ne vegyék el a csángóktól édes anyanyelvüket. Könyvére, levelére hamarosan köszönő írás érkezett, de gyötrelmes kérésére válasz nem jött. Ahogy nem kaptak feleletet azok az ausztráliai magyarok sem, akik ugyanilyen fájdalommal fordultak Őszentségéhez.

Mi adott, mi adhatott erőt Domokos Pál Péternek ilyen határtalanul nagy munka végzésére? Mindenekelőtt az a nép, amelytől erkölcsi érzékét kapta. A Csíksomlyóról induló ifjúnak látnia kellett: népe történelmének különösen nehéz szakaszához érkezett. Látnia kellett: a moldvai csángó-magyarság a világ legárvább kisebbsége. Tapasztalnia kellett: a román politika következetesen a nemzetiségek megsemmisítésére törekszik. Szomorúan látta: Magyarországon is nagyokat hallgatnak a sajkó sebekről. Pedig a kisebbségi magyar is magyarnak született, a magyarság kérdéseit teljességében szeretné látni; azért is olyan érzékeny minden itthoni mozdulásra. Úgy érezte, hogy a világ előtt szólni nem tudó népcsoport helyett neki – kinek megadatott a szólás lehetősége – minél többet kell megtudni és elmondani a magyarság számkivetett csoportjairól.

Úgy érezte, már első könyve, *A moldvai magyarság* (1931) írásakor: az a legnagyobb feladata, hogy a gondolkodó főket a csángó-magyar testvérek sorsának a megismerésére buzdítsa és tettekre készítse. Eme felismeréséhez élete végéig hű maradt: munkásságával következetesen tettekre sarkallt. Tudatosult benne: neki kell pótolni a magyar műveltség hiátusait, neki mindig, minden időben a hazáját, a népét kell szolgálni. A magyarságot értékek foglalatának tekintette. Ahogy írta, mondta: „Az a magyar, aki annak vallja magát.” Mindenkit testvéreinek érzett, aki magyarnak vallotta magát, bármelyik pontján is élt a világnak. A 15 millió magyar testvériségében gondolkozott. Ezt munkálta minden erejével, lehetséges és lehetetlennek tetsző helyzetekben is. Tudta: a lehetőségeket sohasem kívülről kell várni; az embert a belső lehetőségei tartják meg. Vannak helyzetek, amelyekben csak az akarát segíthet.